

PEER REVIEWED ARTIKEL

‘Buurt Bestuurt Niet’

Empirisch onderzoek naar burgerparticipatie in een Rotterdamse achterstandswijk*

Marc Schuilenburg

Inleiding

De laatste decennia is de aandacht voor achterstandswijken sterk toegenomen. Achterstandswijken kenmerken zich door een stapeling van infrastructurele, economische en maatschappelijke problemen (Wacquant 2008; Verwer & Walberg 2012). Er is meestal een sterke concentratie van werkloosheid, medische problemen, analfabetisme en criminaliteit. Ook is het vertrouwen van de bewoners in de overheid niet groot. Zo daalde in de Rotterdamse wijk Hillesluis het vertrouwenscijfer in de overheid tussen 2014 en 2016 van 71 naar 66%. In het naburige Bloemhof ging het om een daling van 48 naar 44%.¹ De aandacht voor deze delen van de stad is mede ingegeven door het feit dat de leefbaarheid van deze wijken sterk in het gedrang komt door problemen als ‘onveiligheid’ (geweld, bedreiging, diefstal), ‘fysieke wanorde’ (zwerfvuil, leegstaande panden) en ‘sociale wanorde’ (geluidsoverlast, te hard rijden) (Van Stokkom & Toenders 2010; Lub 2013). Deze problemen hebben vaak een elkaar versterkend effect en kunnen ertoe leiden dat bewoners minder op elkaar letten en samen minder maatschappelijk relevante activiteiten ondernemen.

Burgerparticipatie is de dominante beleidsterm als het gaat om oplossingsrichtingen om de leefbaarheidsproblemen in achterstandswijken aan te pakken en de sociale cohesie te versterken (WRR 2005a, 2005b, 2012; Sociaal en Cultureel Planbureau 2012, 2014; Raad voor het openbaar bestuur 2012; Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling 2013). Burgerparticipatie is deelname op vrijwillige basis aan maatschappelijke en politieke activiteiten (Sociaal en Cultureel Planbureau 2014). Gedachte hierachter is dat het bevorderen van participatie van burgers op kleinschalig niveau leidt tot meer sociale controle en cohesie – en daarmee tot een verbetering van de veiligheid van de wijk (vergelijk Sampson, Raudenbush & Earls 1997; Sampson & Raudenbush 2004). Door te participeren kunnen bewoners in contact komen met medebewoners en professionals en kunnen ze hun sociale netwerk uitbreiden (Putnam 2000; Morrison 2003). Burgerparticipatie wordt geschaard onder de noemer ‘interactieve beleidsvorming’ (Edelenbos & Monnikhof 2000), waarin burgers in een veel vroeger stadium in de beleidsvor-

* Marc Schuilenburg is universitair docent Strafrecht en Criminologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

1 www.wijkprofiel.rotterdam.nl, laatst geraadpleegd op 29 november 2016.

Marc Schuilenburg

ming worden betrokken dan gebruikelijk is bij klassieke inspraakprocedures. Arnstein (1969) heeft met het begrip ‘participatieladder’ gewezen op de verschillende stadia waarin een burger zeggenschap heeft in beleidsvorming.

Buurt Bestuurt is een relatief nieuw participatie-instrument dat wordt ingezet om de leefbaarheid te verbeteren en de sociale cohesie te versterken. Buurt Bestuurt is een Rotterdams initiatief waarin burgers zowel inspraak hebben bij de totstandkoming van beleid van politie en gemeente als betrokken worden in de uitvoering ervan (onder andere Hoekman 2011; Van Stokkom, Eikenaar & Becker 2012; Eysink Smeets e.a. 2013; Schuilenburg 2016a, 2016b). Hierdoor dient onder meer de kwaliteit en frequentie van de interacties tussen bewoners (‘sociale cohesie’) in wijken te verbeteren. Hoewel de overheid veel belang hecht aan een goede participatie in de wijken, is het de vraag of het Buurt Bestuurt lukt om burgers optimaal te laten participeren in de handhaving en uitvoering van het overheidsbeleid. Uit diverse studies komt naar voren dat goede participatie in veel gemeenten maar moeilijk van de grond komt en dat er grote verschillen zijn tussen bevolkingsgroepen in de mate van participatie (onder andere Van Stokkom 2003; Bovens 2006; Sociaal en Cultureel Planbureau 2014; Engbersen, Snel & ’t Hart 2015). Daarom staat in dit artikel de vraag centraal of Buurt Bestuurt er wél in slaagt burgers volwaardig te laten participeren in de handhaving en uitvoering van de problemen die zij ervaren in hun wijk.

Het artikel is als volgt opgezet. Allereerst ga ik in op het CLEAR-model, waarmee een antwoord kan worden gevonden op de vraag wat bevorderende omstandigheden zijn voor burgers om te participeren in burgerprojecten. Daarna schets ik de methode van onderzoek en de context waarin Buurt Bestuurt plaatsvindt, in dit geval de wijk Hillesluis in Rotterdam-Zuid. Hillesluis is een multi-etnische buurt met relatief veel Turkse, Marokkaanse en Surinaamse Nederlanders. In 2009 is de wijk aangewezen als een van de veertig achterstandswijken in Nederland. Reden hiervoor is dat de bewoners van de wijk zich in een slechte sociaaleconomische positie bevinden (armoede, werkloosheid, taalachterstand, gezondheid). De werkloosheid in de wijk is hoog. Ook hebben veel bewoners een taalachterstand en is het gemiddelde opleidingsniveau laag in verhouding tot de rest van Rotterdam. Vervolgens doe ik verslag van de belangrijkste uitkomsten van mijn veldwerk naar de wijze waarop de bewoners in Hillesluis participeren in Buurt Bestuurt. Ik eindig met een discussie waarin ik een voorzet geef voor een oplossingsrichting met betrekking tot de gesignaleerde problemen van Buurt Bestuurt.

Het CLEAR-model

De buurt mag zich verheugen in een ongekende populariteit (Van der Land, Van Stokkom & Boutellier 2014). Een volledige opsomming is lastig te geven, maar er zijn momenteel buurttopps, buurtbesturen, buurtwachten, buurtcoalities, buurtbegrotingen, bewonersbudgetten – en nog veel meer. Daarnaast zijn burgers betrokken in burgerraden, burgerjury’s, wijkvisies, burgerinspraken en burgerpeilingen. ‘De buurt doet ertoe’, zo vatte de WRR (2005a) de trend samen om de betrokkenheid van bewoners bij hun wijk te versterken met betrekking tot kwesties als vei-

ligheid en leefbaarheid. De vele soorten en maten van buurtprojecten roepen de vraag op hoe zaken als effectiviteit, responsiviteit en betrokkenheid bij dergelijke initiatieven kunnen worden geëvalueerd. In antwoord hierop hebben Lowndes, Pratchett en Stoker (2006; Lowndes & Pratchett 2006) een theoretisch model opgesteld op basis waarvan een sterkte- en zwakteanalyse kan worden gemaakt van diverse vormen van burgerparticipatie, het zogenoemde CLEAR-model. De afzonderlijke letters van CLEAR staan voor de volgende vijf factoren: *Can do*, *Like to*, *Enabled to*, *Asked to* en *Responded to*. Aan de hand van deze factoren kan worden nagegaan of burgers wel of niet zullen participeren in burgerprojecten en wat stimulerende omstandigheden hiertoe zijn.

De vijf factoren van het CLEAR-model laten zich op de volgende wijze omschrijven. Met de letter 'C' van 'Can do' ('kunnen') wordt gevraagd naar de competenties (*skills and resources*) van burgers om te kunnen participeren. Beschikken burgers over de juiste vaardigheden en competenties om goed mee te kunnen doen in buurtprojecten (vergelijk Tonkens 2009)? Kunnen ze bijvoorbeeld makkelijk spreken in een groep en zijn ze in staat om een brief te schrijven aan de verantwoordelijke wethouder van hun dorp of stad? 'Like to' ('willen') verwijst naar het element van motivatie. Zijn burgers wel of niet gemotiveerd om te participeren? Relevant hierbij is dat burgers zich betrokken moeten voelen bij hetgeen waarop de participatie is gericht, maar ook dat ze het gevoel moeten hebben ergens deel van uit te maken, hun buurt bijvoorbeeld. Zo zullen personen die zich in de wijk uitgesloten voelen, niet zo snel participeren in een buurtproject. Putnam (2000) heeft in *Bowling alone* dit element veralgemeniseerd door te stellen dat hoe groter het sociaal kapitaal is, hoe groter het actief burgerschap en het vertrouwen in professionals van gemeente en politie zijn (zie ook Korsten & De Goede 2006).

'Enabled to' ('in staat stellen') stelt dat voor een succesvolle participatie van burgers het nodig is dat er in een buurt een infrastructuur is van instellingen, netwerken, faciliteiten of organisaties waar een burger deel van kan uitmaken of op terug kan vallen. Zo'n institutioneel kader moet burgers de mogelijkheid geven om te participeren. 'Asked to' ('gevraagd worden') stelt dat burgers zich vaker en voor een langere periode zullen committeren aan een project wanneer ze worden gevraagd een bijdrage te leveren als er een externe positieve stimulans is tot participatie aan een project. Deelname kan op vrijwillige basis te zijn, in het geval van burgers die zich verantwoordelijk voelen voor de veiligheid in hun buurt. Maar burgers mogen ook worden betaald voor hun diensten, bijvoorbeeld wanneer ze worden gevraagd vanwege hun expertise.

Met het laatste element, 'Responded to' ('luisteren naar'), gaat het erom dat burgers het idee moeten hebben dat ze daadwerkelijk een verschil kunnen maken door deel te nemen aan een bepaald project. Dit betekent onder meer dat de overheid naar burgers dient terug te koppelen over de inhoud en het proces van participatie. Zo moeten burgers feedback krijgen hoe beslissingen tot stand komen en op welke wijze ze hierop invloed kunnen uitoefenen. Dit laatste element wordt in de literatuur ook wel *accuracy of information* genoemd (Leventhal 1980). Dit houdt in dat burgers op de juiste wijze geïnformeerd willen worden en dat er wordt verteld wat er met hun bijdrage is gebeurd.

Marc Schuilenburg

Verscheidende Nederlandse onderzoeken hebben op basis van het CLEAR-model gekeken naar de wijze waarop burgerparticipatie op lokaal niveau wordt bevorderd door de overheid. Zo hebben De Graaf, Van Ostaaijen en Hendrickx (2010) de kwaliteit van participatieprocessen in 31 gemeenten onderzocht. Hieruit blijkt dat de elementen 'Can do' en 'Like to' niet of nauwelijks aanwezig zijn in gemeentelijke participatienota's. Hierdoor is er weinig tot geen zicht op de kennis en competenties die burgers hebben om te participeren. Ook is er onvoldoende duidelijkheid over de motivaties van burgers om te participeren en de mogelijkheden van gemeenten om hierop aan te sluiten. Uit onderzoek van Van de Hulst e.a. (2010) naar de bewonersbetrokkenheid bij de totstandkoming van wijkactieplannen in achttien gemeenten in het kader van het Actieplan Krachtwijken (VROM 2007) blijkt dat gemeenten beperkt aandacht hebben voor invitatie ('Asked to') en de terugkoppeling aan burgers ('Responded to') – terwijl die elementen in het CLEAR-model wel van wezenlijk belang zijn voor een effectieve bevordering van burgerparticipatie.

Hoewel deze studies waardevolle inzichten opleveren met betrekking tot de wijze waarop gemeenten burgerparticipatie aantrekkelijker willen maken voor hun burgers, valt op dat ze zich vooral bezighouden met de papieren werkelijkheid van voorschriften en regels, dat wil zeggen: de participatienota's, werkdocumenten en handleidingen van gemeenten. Ik vestig hier de aandacht op omdat de papieren werkelijkheid zich maar moeilijk verhoudt tot de werkelijkheid van de uitvoering (Schuilenburg 2012). Zo blijft in dezelfde onderzoeken onduidelijk welke burgers nu precies participeren in een bepaald project. Ook wordt niet duidelijk of de burgers het idee hebben dat ze daadwerkelijk invloed hebben op de aanpak van gesignaleerde problemen in hun buurt. Antwoord op dergelijke vragen is wel nodig om te kunnen zeggen of burgers volwaardig participeren in burgerprojecten. Om die reden heb ik twee jaar onderzoek uitgevoerd naar het project Buurt Bestuurt in de Rotterdamse wijk Hillesluis.² Voordat ik de belangrijkste uitkomsten van het veldwerk presenteer, zet ik eerst uiteen wat Buurt Bestuurt is en de gehanteerde methode van onderzoek in Hillesluis.

Buurt Bestuurt

Buurt Bestuurt is in 2009 ontwikkeld door twee Rotterdamse politiemensen die burgers meer wilden betrekken bij de leefbaarheid en veiligheid in hun wijk. Ze waren hierbij beïnvloed door andere Nederlandse projecten, waaronder de Deventer Wijk aanpak en Veilige Buurten in Maastricht (Hoekman 2011; Van der Lindt e.a. 2012; Van Stokkom, Eikenaar & Becker 2012; Eysink Smeets e.a. 2013; Van der Land & Van Stokkom 2015). Internationaal boden Amerikaanse projecten inspiratie, met name de *Chicago Alternative Police Strategy* (CAPS), die vanaf midden jaren negentig van de vorige eeuw tot ontwikkeling kwam en waarin bewoners problemen in de wijk zelf agenderen en ook de beslissingsbevoegdheid heb-

2 Zie voor drie andere artikelen die naar aanleiding van dit onderzoek zijn gepubliceerd: Schuilenburg 2015, 2016a, 2016b.

ben om zaken anders aan te laten pakken door gemeente en politie. Onderzoek naar de resultaten van het project CAPS laat zien dat de veiligheid in kansarme buurten in Chicago hierdoor aanzienlijk is verbeterd en dat het project ook voor een sterke toename van vertrouwen van de bevolking in de politie heeft gezorgd (Skogan 2006). Opvallend is dat de toename van vertrouwen wordt ervaren onder verschillende bevolkingsgroepen: Afro-Amerikaans, latino en 'white'. Een vergelijkbare werkwijze als het CAPS-project vindt in Groot-Brittannië plaats onder de noemer 'reassurance policing' (Millie & Herrington 2005). Op basis van 'signaaldelicten' (Innes 2004) onderneemt de politie daar actie en koppelt de resultaten daarvan terug aan de wijkbewoners. Uit evaluaties komt naar voren dat ook hier de objectieve veiligheid, de veiligheidsbeleving en het vertrouwen in de politie sterk zijn verbeterd (Tuffin, Morris & Poole 2006).

Belangrijke doelstelling van het Rotterdamse project Buurt Bestuurt is het versterken van de leefbaarheid en (objectieve en subjectieve) veiligheid in de wijk.³ Daarnaast heeft Buurt Bestuurt tot doel om het vertrouwen in de overheid te herstellen. Doelen die niet officieel zijn benoemd, maar die wel op de achtergrond meespelen, zijn het vergroten van de zelfredzaamheid van burgers en het gericht en effectiever inzetten van het overheidsapparaat (Van der Lindt e.a. 2012, p. 18). Om dit te bereiken worden bewoners uitgenodigd om zelf ideeën aan te dragen om het wel en wee in hun wijk te verbeteren. Uitgangspunt daarbij is dat niemand beter dan de bewoners zelf weet wat er nodig is om een buurt 'schoon, heel en veilig' te maken. Bewoners geven daarom aan de lokale autoriteiten hun top 3 aan problemen door, waarna de politie en gemeente in samenspraak met de bewoners deze problemen moeten oppakken. Hiervoor hebben politie en Stadsbeheer per Buurt Bestuurt 200 uur extra toezicht ter beschikking gesteld die kan worden aangewend voor de aanpak van de benoemde prioriteiten.

Relevant is dat met Buurt Bestuurt het besluit over de aanpak van buurtproblemen van de overheid verschuift naar niet-statelijke partijen. Voorwaarde voor deze 'verplaatsing van de politiek' (Bovens e.a. 1995) is dat de bewoners in Buurt Bestuurt zo veel mogelijk een afspiegeling zijn van de wijk. Naast bewoners bestaat de vaste kern van Buurt Bestuurt uit de wijkagent, Stadsbeheer en de gebiedsnetwerker van de gemeente. Daarnaast kunnen ook in de buurt werkzame organisaties deel uitmaken van Buurt Bestuurt. Tijdens de vergaderingen dient onder meer terug te worden gekoppeld aan de buurtbewoners waartoe de acties van politie en gemeente hebben geleid, het zogenoemde 'kortcyclisch werken' ('Responded to').

Methode van onderzoek

Ik heb twee jaar deelgenomen aan Buurt Bestuurt Hillesluis in de woonwijk Rieder-Noord. De eerste vergadering die ik bijwoonde was op 17 juni 2013, de laatste op 11 mei 2015. Op de eerste vergadering heb ik mij voorgesteld als een wetenschapper die werkt op de Vrije Universiteit Amsterdam en die onderzoek doet

3 www.buurtbestuurt.nl, laatst geraadpleegd op 29 november 2016.

Marc Schuilenburg

naar de manier waarop Buurt Bestuurt functioneert in Hillesluis (vergelijk Decorte & Zaitch 2010). Via observaties heb ik tijdens de vergaderingen gegevens verzameld over de werkwijze van Buurt Bestuurt en de manier hoe de participatie van burgers in dit project vorm krijgt. Aan de vergaderingen heb ik dus niet actief deelgenomen. Maximaal namen twaalf bewoners deel aan de vergaderingen. Namens de overheid waren de deelgemeente, politie, Stadsbeheer, stichting DOCK⁴ en de organisatie SONOR⁵ vertegenwoordigd. Met acht bewoners in Buurt Bestuurt zijn diepte-interviews afgenomen. Zij waren vanaf het begin actief in Buurt Bestuurt. Ook zijn gesprekken gevoerd met de vertegenwoordigers van de officiële instanties in Buurt Bestuurt: de participatiemakelaar van stichting DOCK, de wijkagent en de gebiedsnetwerker Hillesluis. Daarnaast is Hans Hoekman, de initiatiefnemer van Buurt Bestuurt in Rotterdam, geïnterviewd. De diepte-interviews namen gemiddeld een uur tot anderhalf uur in beslag. Nadruk in dit deel van het onderzoek lag vooral op inhoudelijk 'rijke beschrijvingen' van de ervaringen van de belangrijkste deelnemers ('de burgers') aan Buurt Bestuurt. Op die manier kan van binnenuit op gedetailleerde wijze een beschrijving worden gegeven van de manier van werken in Buurt Bestuurt.

In de gesprekken met de deelnemers heb ik aangehaakt bij drie factoren van het CLEAR-model: 'Enabled to', 'Asked to' en 'Responded to'. Op die manier kan er een antwoord worden gevonden op de vraag van dit artikel in hoeverre Buurt Bestuurt erin slaagt burgers volwaardig te laten participeren in de handhaving en uitvoering van de problemen die zij ervaren in hun wijk. In lijn met eerder onderzoek met het CLEAR-model zijn deze drie factoren geoperationaliseerd als 'gelegenheid', 'invitatie' en 'respons' (vergelijk Hulst e.a. 2010). De factor 'gelegenheid' gaat om de vraag in hoeverre bewoners invloed kunnen uitoefenen op de beslissingen die in Buurt Bestuurt worden genomen, zowel bij de totstandkoming als bij de uitvoering van de geprioriteerde problemen. Hierbij heb ik gevraagd naar de opvattingen van de burgers hoe Buurt Bestuurt functioneert. Ook heb ik gevraagd wat de burgers vinden van de rol van de politie en gemeente. De factor 'invitatie' draait om de kwestie wie is gevraagd aan Buurt Bestuurt deel te nemen. Vormen de deelnemers aan Buurt Bestuurt een goede afspiegeling van de wijk? Wie participeert in Hillesluis en waarom doen zij dat wel – of niet? Is Buurt Bestuurt bekend onder de andere bewoners van de wijk? Via 'respons' is de wijze onderzocht waarop wordt teruggekoppeld aan de burgers over de acties die zijn ondernomen door de gemeente en politie met betrekking tot de gesignaleerde problemen in de wijk.

Daarnaast zijn meer algemene data over de wijk verkregen via een enquête en interviews in de wijk.⁶ Reden hiervoor was dat met het element 'invitatie' antwoord wordt gezocht op de vraag in hoeverre Buurt Bestuurt bekend is in de wijk en waarom bewoners wel of niet besluiten eraan deel te nemen. Hiertoe is een

4 DOCK is een stichting die het zelforganiserend vermogen van mensen en maatschappelijke participatie wil bevorderen.

5 SONOR is een uitvoerende organisatie die zich bezighield met opbouwwerk en sociaal projectmanagement. Wegens bezuinigingen is SONOR op 1 januari 2014 gestopt met haar activiteiten.

6 Graag bedank ik de studenten die aan dit deel van het onderzoek hebben meegedaan: Danielle Brouwer, Jolien de Bruijn, Muriëlle Duineveld, Martijn Voogd en Vasilis Zachos.

enquête uitgezet onder de inwoners van Rieder-Noord. De enquête is ingevuld door 58 mannen en 63 vrouwen. Overeenkomstig de samenstelling van de wijk waren Nederlandse (N = 40) en Nederlands-Turkse bewoners (N = 38) het meest vertegenwoordigd. De leeftijd van de geënquêteerde burgers varieerde van 14 jaar tot en met 87 jaar. Via waarderingsvragen in de vorm van schaalvragen is onder meer gevraagd naar de bekendheid van Buurt Bestuurt in de wijk en of er veranderingen in de wijk zijn gesignaleerd met betrekking tot de benoemde veiligheidsproblemen in Buurt Bestuurt door de deelnemende burgers. Daarnaast zijn 61 interviews op straat afgenomen met bewoners van Rieder-Noord. Hierbij is zo veel mogelijk geprobeerd om verschillende bewoners qua leeftijd, geslacht en leeftijd te interviewen. Met de enquête hadden ook deze interviews het doel om meer informatie te verkrijgen over het element 'invitatie'. Het kortste interview duurde 6 minuten, het langste interview 75 minuten. Tot slot heb ik tijdens de gehele onderzoeksperiode observaties verricht in de wijk Hillesluis, in het bijzonder in Rieder-Noord, om een goed beeld te krijgen van de wijk en de problemen die er spelen.

De factor 'gelegenheid'

Tijdens de eerste vergadering van Buurt Bestuurt Rieder-Noord komen de bewoners op drie problemen die volgens hen meer aandacht moeten krijgen, respectievelijk het vuil naast de afvalcontainers, te hard rijden en de parkeerdruk in de wijk.⁷ De 'stoeptegelproblematiek', zoals een van de deelnemers de top 3 van Buurt Bestuurt noemt, laat zien dat vooral problemen van overlast en verloedering de boventoon voeren in deze Buurt Bestuurt (vergelijk Elffers & De Jong 2004). Veiligheidsproblemen als drugs en geweld, zoals die uit de Rotterdamse Veiligheidsindex (2012) naar voren komen, worden niet geprioriteerd door de bewoners. De prioritering van de problemen gebeurt op uitnodiging van de gebiedsnetwerker van de deelgemeente, die aan iedereen vraagt om zijn of haar top 3 op papier te zetten. De definitieve top 3 moet volgens de bewoners met voorrang worden aangepakt door de politie en gemeente. Kapotte televisies, open vuilniszakken, bierblikjes, etensresten, reclamefolders, het vuil ligt volgens de burgers in groten getale op straat en vormt een flinke bron van ergernis. Over het zwerfvuil in de wijk en het vuil naast de containers wordt opgemerkt: 'Het is een vuilnisbelt op straat', 'Die bank staat al een week op de stoep' en 'De pizzadozen staan voor mijn deur gestapeld'. Het vuil trekt niet alleen ongedierte aan, het staat volgens de bewoners symbool voor een breder probleem, namelijk de uitstraling van de buurt. Een bewoner vertelt mij: 'Wanneer de wijk wordt schoon gehouden, dan krijgen mensen plezier en draagt het bij aan de leefbaarheid. Maar hier om de hoek is het altijd vies. Je denkt dat het de slums zijn wanneer je hier langs rijdt.'

7 In de enquête onder de inwoners van Rieder-Noord komt het afval op straat als belangrijkste probleem naar voren. Dit probleem wordt 66 keer genoemd. Op de tweede plaats staat de hangjongerenproblematiek (59 keer genoemd), gevolgd door inbraken in de buurt (40 keer genoemd).

Marc Schuilenburg

Het is niet dat de gemeente niets doet aan het vuil in de wijk. De bewoners in Buurt Bestuurt vinden juist dat de gemeente er veel aan doet om de wijk schoon te houden. Het probleem ligt ergens anders. Meerdere keren wordt in de interviews en in de vergaderingen aan de orde gesteld dat het vuilprobleem vooral te maken heeft met de mentaliteit van de inwoners van de wijk. De Nederlandse bewoners in Buurt Bestuurt wijzen in dit verband op de buitenlandse cultuur in Hillesluis: 'Die eten veel.' Wat de deelnemers aan Buurt Bestuurt ook stoort, is de lakse houding van de andere wijkbewoners met betrekking tot afval: 'Ze gooien alles op straat onder het mom dat "het toch wordt opgeruimd".' Ook de participatiemakelaar in Hillesluis spreekt over een mentaliteitsprobleem in Hillesluis: 'Mensen hebben een heel afwachtende houding in de wijk, zo van: "ik hoef niets, de overheid moet alles voor me regelen".'

De gedachte achter Buurt Bestuurt is dat burgers de mogelijkheid hebben om politie en gemeente tot actie te dwingen bij de aanpak van problemen, de factor 'gelegenheid' in het CLEAR-model. Daarbij wordt er ook gekeken wat de bewoners zelf kunnen doen om de problemen op te lossen. Hierdoor moet de betrokkenheid van de bewoners bij de buurt worden vergroot en moeten de sociale contacten in de buurt worden versterkt. Zo maak ik meerdere keren mee dat de gebiedsnetwerker van de deelgemeente aan de bewoners vraagt zelf met suggesties te komen voor de aangekaarte problemen. Regelmatig valt in dit verband de term 'de participatiesamenleving'. Zo legt de gebiedsnetwerker op de vergadering van 14 juli 2014 aan de bewoners uit 'dat we de participatiesamenleving ingaan. Dit betekent dat we met zijn allen actiever moeten worden.' Een jaar eerder, op 17 juni 2013, maak ik hetzelfde mee wanneer wordt besproken hoe en door wie het vuilprobleem het beste kan worden aangepakt. Ook op deze vergadering worden de bewoners opgeroepen zelf actie te ondernemen om het zwerfvuil in de wijk aan te pakken. De oproepen blijven niet zonder resultaat. In de vergadering van 13 september 2013 deelt een bewoner mee dat hij heeft bijgehouden hoe vaak het vuil naast de bovengrondse containers aan de Slaghekstraat wordt geplaatst. Een andere bewoner heeft foto's gemaakt van het vuil naast de containers. Uit hun onderzoek komt naar voren dat niet alleen burgers, maar ook winkels regelmatig afval naast de containers plaatsen. Dit alles is aanleiding voor Stadsbeheer om tussen 17.00 en 22.00 uur te gaan posten bij de containers. Dit levert niets op.

De deelnemers aan Buurt Bestuurt besluiten daarom om buurtbewoners aan te spreken die vuil laten rondslingeren in de wijk. Ook dit initiatief leidt niet tot veel succes. Een bewoonster vertelt dat ze een grote mond krijgt wanneer ze iemand hierop aanspreekt: 'Jij bent een nieuwkomer, ik woon hier al 20 jaar.' Dezelfde ervaring heeft een andere bewoonster wanneer zij iemand aanschiet die zijn hond in het gras laat poepen: 'Dan zeggen ze: "je verraadt je eigen volk".' Een andere activiteit die de bewoners organiseren is een containeractie waarbij tussen 12.30 uur en 17.00 uur twee containers worden neergezet waarin bewoners hun vuil kunnen storten. In de voorbereiding van de containeractie, die bijna een jaar in beslag neemt, komt een aantal zaken ter sprake die een succesvolle actie in de weg kunnen staan. Het grootste probleem is dat veel mensen in de wijk, onder wie Polen en Roemenen, slecht Nederlands begrijpen en niet goed op de hoogte zijn van wat er in de wijk speelt. Om die reden, zo wordt besloten, zal de containerac-

tie bekend worden gemaakt via flyers en een poster. 'Liefst in zeven talen', merkt een bewoonster op. Uiteindelijk wordt er tijdens de containeractie op 14 mei 2014 'meer en sneller uitgehaald dan erin wordt gegooid'.

Om het vuilprobleem eens en voor altijd op te lossen stellen de bewoners voor om de bovengrondse containers op de middenberm van de Slaghekstraat onder de grond te plaatsen. Ik maak in de vergaderingen van Buurt Bestuurt mee dat ook dit voorstel in de praktijk lastig is te realiseren. Zo stelt de deelgemeente zich op het standpunt dat de middenberm is gelabeld als 'groenstrook', waardoor de containers niet ondergronds mogen worden geplaatst. Het initiatief van de bewoners stuit niet alleen op verzet van de gemeente, ook de ontwerpers van de groenstrook, de Landschapsarchitecten, kunnen zich niet vinden in het ondergronds plaatsen van de containers. Vooral de officiële reactie van de gemeente leidt tot onbegrip bij de bewoners, omdat de middenberm in werkelijkheid helemaal niet zo groen is: 'Zelfs je hond zou er nog omheen lopen.'

De factor 'respons'

Uit het veldonderzoek blijkt dat burgers van mening zijn dat ze te weinig informatie krijgen om goed te kunnen besturen, dat wil zeggen: inhoudelijk mee te kunnen praten over de belangrijkste problemen van de buurt (de factor 'respons', zoals uiteengezet in het CLEAR-model). Het volgende citaat is illustratief voor het beleefde gebrek aan bestuursmacht: 'De wijkagent vertelt niets over wat in de wijk allemaal gebeurt. Dat doet hij nooit. Een enkele keer heeft hij per e-mail iets gezegd over mensen die blowden. Maar dat was het. Politie en gemeente zijn heel weinig open over de problemen in de wijk.' Bewoners geven aan dat de politie, zonder concrete straten en huisnummers te noemen, wel degelijk aan hen kan vertellen dat er in hun wijk bijvoorbeeld veel wordt ingebroken. Met zulke informatie worden de bewoners, zoals ze zelf zeggen, niet alleen meer alert, maar ook deelgenoot van het beleid om het aantal inbraken terug te dringen. Nu krijgen de bewoners 'niets te horen waarmee gemeente en politie bezig zijn. Je krijgt geen informatie, niets. Geen inzage waar ik op moet letten. Niets, dus.' Het geven van een duidelijke feedback aan de burgers wat het huidige veiligheidsbeleid is, kan nog een andere wens van de burgers dienen. Zo hebben de bewoners ook behoefte aan informatie hoe problemen effectief kunnen worden aangepakt. Hiermee bedoelen ze aan welke oplossingen ze kunnen denken om de door hen geprioriteerde problemen succesvol te bestrijden. Het volgende citaat is hiervoor illustratief:

'We hebben geen idee wat bijvoorbeeld zou kunnen. Je weet niet wat de mogelijkheden zijn. We hebben geen informatie om te kunnen besturen. In Spangen hebben ze wat aan drugsoverlast gedaan en in Vreewijk aan leegstand. Waar hebben ze naar gekeken? Wat hebben ze gedaan? Hoe hebben ze dat gedaan? Is er bijvoorbeeld een andere wijk die iets heeft gedaan aan hangjongeren? Dan heb je wel een idee wat zou kunnen.'

Marc Schuilenburg

Meerdere keren komt in de gesprekken aan de orde dat de bewoners het gevoel hebben dat er ‘een stukje kennis en ervaring ontbreekt om zelf iets te kunnen regelen’. Zo zegt een van de geïnterviewde personen het volgende over de andere deelnemers aan Buurt Bestuurt: ‘Ik kan niet kijken in de hoofden van de andere bewoners. Ze willen ongetwijfeld dat problemen worden opgelost en de wijk wordt verbeterd. Maar ze weten niet hoe en ze worden ook niet geholpen bij dat proces. Of dat doelbewust is, we leven tegenwoordig in een participatiemaatschappij, weet ik niet. Maar er komt niets uit. Deze Buurt Bestuurt moet meer bij het handje worden genomen.’ Het gevolg van dit alles is dat vele bewoners na verloop van tijd uit frustratie afhaken. Namen er aanvankelijk elf bewoners deel aan Buurt Bestuurt, op een gegeven moment waren er in een vergadering nog maar drie aanwezig. En die zaten dan tegenover vertegenwoordigers van de gemeente, politie, Stadsbeheer en andere organisaties. ‘Doordat het zo blijft hangen in huisvuil, hondenpoep en parkeeroverlast, en iedereen eigenlijk alleen maar zijn eigen kleine ergernissen ophoest, komt het nooit verder. Het is een vicieuze cirkel. Het is altijd hetzelfde en we doen niks.’

Meerdere bewoners hebben wel ideeën hoe de rol van gemeente en politie anders zou kunnen worden ingevuld. Een bewoner zegt: ‘Ik denk dat er veel meer sturing nodig is vanuit de deelgemeente.’ Vooral de wijkagent zou volgens de bewoners een actievere rol kunnen vervullen in Buurt Bestuurt: ‘Hij luistert nu vooral. Het zou beter zijn als hij zou kunnen vertellen wat in de afgelopen maand door de politie is geconstateerd en hoe het is opgelost.’ Hetzelfde geldt voor de vertegenwoordigers van de deelgemeente. ‘Zij zijn fulltime met de wijk bezig. Zij zien andere dingen omdat zij met andere ogen naar de wijk kijken als de bewoners. Ik zou dus meer informatie willen hebben wat er in de wijk aan de hand is.’ Hoewel de bewoners meer informatie willen hebben van de overheid om goed te kunnen besturen, is de wijkagent een andere mening toegedaan. Hij vertelt mij het volgende:

‘Ik geef bewust geen informatie omdat ik ze niet onterecht bang wil maken, bijvoorbeeld met het aantal aanhoudingen dat we hebben verricht. Buurt Bestuurt is bedoeld om de wijk “schoon, heel en veilig” te maken, niet om de buurt banger te maken. Het geeft weinig toegevoegde waarde wanneer ik vertel hoeveel aanhoudingen we hebben verricht of inbraken zijn gepleegd. Toegevoegde waarde is wel om te kijken of bepaalde klachten van bewoners kloppen, bijvoorbeeld te hard rijden in sommige straten.’

Ook de medewerker van de gemeente deelt het verhaal van de wijkagent om burgers niet op te zadelen met de grote problemen in de wijk:

‘Mijn ervaring is dat de groep er nog niet aan toe is om veel informatie te krijgen over de problemen in de wijk. Voor zover ik het kan overzien, zijn er maar twee mensen die echt over de problemen mee kunnen praten. De rest zit er gewoon bij en wil het niet al te ingewikkeld hebben. Als ik met een hele lijst aankom met problemen, een soort van top-10, en dus de diepte wil ingaan,

ben ik bang dat mensen weglopen. Het kennisniveau in dit soort gebieden is heel laag.'

De factor 'invitatie'

De bevolkingssamenstelling in Hillesluis werpt de vraag op hoe zo'n gemengde wijk participeert in Buurt Bestuurt (de factor 'invitatie' uit het CLEAR-model). Wie neemt er deel aan Buurt Bestuurt? Een kwart van de bewoners in Hillesluis is van Turkse komaf (25,1%). Nederlanders maken 20,9% uit in de wijk, Nederlandse Surinamers 13,9% en Nederlandse Marokkanen 10,2%. De ambiance op De Groene Hilledijk, die de Beijerlandse laan via de Strevelsweg met de Dordtse straatweg verbindt, roept beelden op van buitenlandse steden, onder meer door de talloze kebabzaken en Turkse bruidswinkels. Terwijl op straat Turks, Papiaments en Arabisch klinkt, zijn het overwegend de Nederlandse bewoners die deelnemen aan Buurt Bestuurt. Vooral de Nederlands-Turkse gemeenschap in Rotterdam-Zuid heeft, zo wordt mij door de deelgemeente verteld, 'de buitenwereld niet nodig. De Turkse groep heeft een ijzersterk netwerk onderling.' Bewoners treden weinig buiten hun eigen groep en de etnische clusters in de wijk zijn vooral intern gericht. Ook uit andere onderzoeken (vergelijk Blokland 2004; Pinkster 2007) blijkt dat etnische minderheden vooral gebruikmaken van hechte netwerken binnen hun eigen klasse of etniciteit.

Vraag is hoe je ervoor zorgt dat iedereen zich welkom voelt in Buurt Bestuurt. Hoe faciliteer je met andere woorden superdiversiteit? Zowel bewoners als de overheid erkennen dat het lastig is om een representatieve afvaardiging van de wijk in Buurt Bestuurt te krijgen. Zo merkt een deelnemster op: 'Ik zou graag Turkse of Marokkaanse moeders in Buurt Bestuurt willen hebben. Zij zien wat de hele dag gebeurt in de wijk.' Meerdere keren hoor ik dat er onder de bewoners van de wijk veel gereserveerdheid is om mee te doen aan buurtinitiatieven van de gemeente. Een deelnemer aan Buurt Bestuurt zegt hierover: 'De samenstelling van deze Buurt Bestuurt is heel erg Nederlands. Andere bewoners krijg je heel moeilijk over de streep om mee te doen. Je krijgt ze haast nergens bij betrokken. Dat merk je ook als je iets organiseert. Ze hebben hun eigen groepjes, hun eigen feestjes, al die eigen dingen.' De wijkagent geeft aan wel te hebben geprobeerd om andere bevolkingsgroepen enthousiast te maken voor Buurt Bestuurt, waaronder de Turkse gemeenschap. 'Maar ze willen niet. De interesse is minder.' De situatie dat vooral Nederlandse bewoners participeren in Buurt Bestuurt is niet uniek voor Hillesluis, zegt de participatiemakelaar van stichting DOCK, een organisatie die het zelforganiserend vermogen van de bewoners wil bevorderen. In het wijkcentrum 't Kopblok aan de Riederlaan wordt mij meegedeeld dat de meeste Nederlanders in Buurt Bestuurt zitten in wijken waar de meeste allochtonen wonen. 'Nederlanders hebben meer dan allochtonen een platform nodig om hun klachten kwijt te kunnen. Ook allochtonen klagen, maar doen dat vooral onderling.'

De factor 'invitatie' uit het CLEAR-model draait niet alleen om wie is gevraagd om aan Buurt Bestuurt deel te nemen. De gedachte is ook dat Buurt Bestuurt bekend

Marc Schuilenburg

moet zijn bij andere bewoners van de wijk. Maar uit de enquête en gesprekken op straat blijkt dat Buurt Bestuurt op weinig tot geen bekendheid kan rekenen. Slechts 9,1% van de enquêterde bewoners (N = 11) geeft aan dat ze weten wat Buurt Bestuurt is. Daarvan geven vijf bewoners aan op de hoogte te zijn van de drie geprioriteerde problemen. Het percentage dat in de interviews op straat aangeeft Buurt Bestuurt te kennen ligt hoger dan in de enquête, maar is met 19,7% (N = 12) nog steeds erg laag. Verklaringen voor de onbekendheid van Buurt Bestuurt onder de wijkbewoners wordt vooral in de manier van communicatie gezocht. Zo zegt een burger: 'Er wordt alleen in het Nederlands geflyerd voor Buurt Bestuurt. Maar dit is grotendeels een Turkse wijk. Ga je in het Turks flyeren, dan pak je ook de eerste generatie. Die zijn met pensioen en hebben tijd zat. Zij kunnen ook de jongere generatie enthousiast maken.'

Op de achtergrond speelt nog een ander probleem bij de factor 'invitatie'. Verschillende bewoners vragen zich af in hoeverre het format van Buurt Bestuurt wel past in de wijk Hillesluis. Dit komt ook aan de orde in het gesprek met de participatiemakelaar van stichting DOCK, die aangeeft dat bewoners hier niet zitten te wachten op projecten waarin ze actief moeten deelnemen en van hen ook wordt gevraagd zelf actie te ondernemen bij de aanpak van de geprioriteerde problemen. Het komt ook aan de orde wanneer ik in de gesprekken vraag of de bewoners het moeilijk vinden om gezamenlijk verantwoordelijkheid te nemen voor de wijk. In de wijk zijn namelijk verschillende – apart van elkaar functionerende – straatprojecten actief. Het Groene Blok is daarvan het meest bekende voorbeeld.⁸ In Het Groene Blok hebben de (jonge) bewoners van de Beukelaarstraat zich verenigd en hier een klushuis hebben gekocht om op te knappen. In de vergadering van 17 juni 2013 blijkt dat de bewoners van Het Groene Blok geen deel willen uitmaken van Buurt Bestuurt. In een interview merkt een bewoner op: 'Je hebt Buurt Bestuurt, bewonersorganisaties en Het Groene Blok – en daartussen is geen enkele communicatie.' Ook een andere bewoner bevestigt dat er in de wijk veel losse bewonersgroepjes actief zijn: 'Bewoners onderling laten daar wel wat dingen zien. Maar op buurtniveau niet, ze werken alleen in eigen blokjes. Hun scope is niet groot genoeg voor de buurt, maar alleen voor hun straat. Straat Bestuurt ...'

Conclusie en discussie

In achterstandswijken als Hillesluis in Rotterdam is vaak extra ondersteuning nodig vanuit de overheid. Het is er niet alleen dikwijls onveiliger, ook het organiserend vermogen van de burgers en het vertrouwen in de overheid zijn er niet groot. Geheel in lijn met 'de participatiesamenleving' van kabinet-Rutte II probeert de gemeente Rotterdam met Buurt Bestuurt het vertrouwen in de overheid te herstellen door de bewoners te laten meedenken, meedoen en meebeslissen over hun buurt. Gedachte hierachter is dat wijkbewoners verantwoordelijkheid nemen voor de eigen omgeving door met gemeente en politie het een stuk schoner en vooral veiliger te (laten) maken. De vraag is dan of Buurt Bestuurt erin

8 www.facebook.com/HetGroeneBlok, laatst geraadpleegd op 29 november 2016).

slaagt burgers volwaardig te laten participeren in de handhaving en uitvoering van de problemen die zij zien in hun wijk. Om hierop een antwoord te geven zijn drie factoren van een goede participatie onderzocht: 'gelegenheid', 'invitatie' en 'respons'. Hiervoor is gebruikgemaakt van het CLEAR-model.

Om met de factor 'invitatie' te beginnen. In deze casus vormt de samenstelling van Buurt Bestuurt niet een afspiegeling van de wijk Hillesluis. Hillesluis is een superdiverse wijk waarin het aantal niet-westerse allochtonen flink hoger ligt dan in de rest van Rotterdam. Maar aan Buurt Bestuurt doen overwegend autochtone, blanke Nederlanders mee. Vraag is wel of een representatieve afvaardiging van de wijk altijd moet worden nagestreefd. Hoewel de deelnemende burgers niet representatief zijn voor de buurt, is het door hen als belangrijkste aangewezen probleem (rondslingerende vuil) wel representatief, zo blijkt uit de gehouden enquête. Anders gezegd, ook dit onderzoek toont dat een beperkte descriptieve representativiteit niet ten koste hoeft te gaan van de substantiële representativiteit (vergelijk Skogan 2006; Tonkens & Verhoeven 2011). Een complicerende factor is dat er in de limbo tussen beleid en uitvoering nog veel mis gaat. Ik doel hierbij op de factoren 'gelegenheid' en 'respons', oftewel de mogelijkheid die burgers hebben om invloed uit te oefenen op de beslissingen die in Buurt Bestuurt worden genomen en op de manier waarop door de overheid wordt teruggekoppeld hoe de door hen geprioriteerde problemen in de wijk zijn aangepakt. Hoewel de bewoners in deze casus alle gelegenheid wordt geboden om zelf de belangrijkste problemen in de wijk te benoemen, missen veel bewoners de informatie om 'goede keuzes' te kunnen maken wat moet worden aangepakt. Een van de meest basale problemen waarmee dit project kampt, is dat politie en gemeente geen informatie met de bewoners willen delen over zaken als de drugshandel in de wijk of het aantal inbraken. Gedachte hierachter is dat ze de bewoners niet bang willen maken. Daarentegen geven de bewoners aan dat ze juist wel behoefte hebben aan zulke informatie, net als aan mogelijke oplossingsrichtingen voor de aanpak van de door hen geprioriteerde problemen.

Een belangrijke conclusie van dit onderzoek naar Buurt Bestuurt in Hillesluis is daarom dat de overheid te makkelijk denkt over de inzet van burgerparticipatie om het vertrouwen in de overheid te vergroten. Ontegengesteld heeft het vertrouwen in de overheid met veel meer te maken dan met Buurt Bestuurt alleen. Maar deze casus toont in ieder geval aan dat burgers het belangrijk vinden om beter te worden geïnformeerd over de veiligheidsproblematiek in hun wijk. In dat opzicht is de beslissing van gemeente en politie om de deelnemers van Buurt Bestuurt Rieder-Noord niet te informeren over de veiligheidsproblematiek nog een reflex die symbool staat voor de klassieke, verticale relatie tussen overheid en burger, waarin de burger vaak als lastig wordt ervaren. Voor daadwerkelijke burgerparticipatie zijn goed geïnformeerde burgers van wezenlijk belang. Anders hebben burgers nog steeds het idee dat ze geen invloed hebben op de aanpak van problemen in hun buurt. Of in de woorden van een van de deelnemers: 'Nu besturen we dus niets. Het is eerder "Buurt Concludeert".'

Marc Schuilenburg

Literatuur

- S.R. Arnstein, 'A Ladder of Citizen Participation', *Journal of the American Institute of Planners* 1969, 4, p. 216-224.
- T. Blokland, 'Buren als bruggen? De betekenis van burenrelaties voor sociaal kapitaal in een Rotterdamse gemengde wijk', *Sociale Wetenschappen* 2004, 2, p. 31-48.
- M. Bovens, 'De diplomademocratie: over de spanning tussen meritocratie en democratie' *Tijdschrift voor Beleid en Maatschappij* 2006, 4, p. 205-218.
- M. Bovens e.a., *De verplaatsing van de politiek: Een agenda voor democratische vernieuwing*, Amsterdam: WBS 1995.
- T. Decorte & D. Zaitch (red.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*, Leuven/Den Haag: Acco 2010.
- J. Edelenbos & R. Monnikhof (red.), *Lokale interactieve beleidsvorming. Een vergelijkend onderzoek naar de consequenties van interactieve beleidsvorming voor het functioneren van de lokale democratie*, Utrecht: Lemma 2000.
- H. Elffers & W. de Jong, 'Nee, ik voel me nooit onveilig'. *Determinanten van sociale veiligheidsgevoelens*, Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling 2004.
- E. Engbersen, E. Snel & M. 't Hart, *Mattheüs in de buurt: over burgerparticipatie en ongelijkheid in steden*, Rotterdam: Kennis Werk Plaats Leefbare Wijken 2015.
- M. Eysink Smeets e.a., *De Bijzondere Belofte van Buurt Bestuurt. Maakt Buurt Bestuurt in de Rotterdamse praktijk de verwachtingen waar? En welke uitdagingen zijn er voor de toekomst?* Amsterdam: Lokaal Centraal 2013.
- W. van Gent, S. Musterd & W. Ostendorf, 'Van probleemwijk naar prachtwijk? Over de problemen van een wijkgerichte aanpak', *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting* 2007, 4, p. 44-50.
- L. de Graaf, J. van Ostaaijen & P. Hendrickx, *Noties voor Participatienota's. Een verkennende analyse naar lokale participatiedocumenten in 31 gemeenten in Nederland* (Publicatiereeks over Burgerparticipatie), Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2010.
- H. Hoekman, *Buurt Bestuurt: Een aanpak voor nu en in de toekomst*, Wageningen/Rotterdam 2011.
- M.J. van de Hulst e.a., 'Participatie bevordering in krachtwijken', *Bestuurskunde* 2010, 1, p. 60-70.
- M. Innes, 'Signal crimes and signal disorders: notes on deviance as communicative action', *British Journal of Sociology* 2004, 3, p. 335-355.
- A. Korsten & P. de Goede (red.), *Bouwen aan vertrouwen in het openbaar bestuur*, Den Haag: Elsevier 2006.
- M. van der Land, B. van Stokkom & H. Boutellier, *Burgers in veiligheid. Een inventarisatie van burgerparticipatie op het domein van de sociale veiligheid*, Den Haag: WODC 2014.
- M. van der Land & B. van Stokkom, 'Burgerparticipatie en "crafting" in het lokale veiligheidsbeleid', *Tijdschrift voor Veiligheid* 2015, 1, p. 3-21.
- M. van der Lindt e.a., *Netwerken rond maatschappelijke initiatieven: Succes- en faalfactoren*, Delft: TNO 2012.
- V. Lowndes & L. Pratchett, *CLEAR: Understanding Citizen Participation in Local Government – and How to Make it Work Better*, Leicester: Local Governance Research Unit, De Montfort University Leicester 2006.
- V. Lowndes, L. Pratchett & G. Stoker, 'Diagnosing and Remediating the Failings of Official Participation Schemes: The CLEAR Framework', *Social Policy and Society* 2006, 2, p. 281-291.

- V. Lub, *Schoon, heel en werkzaam? Een wetenschappelijke beoordeling van sociale interventies op het terrein van buurtleefbaarheid*, Den Haag: Boom Lemma uitgeverij 2013.
- A. Millie & V. Herrington, 'Bridging the Gap: Understanding Reassurance Policing', *The Howard Journal* 2005, 1, p. 41-56.
- N. Morrison, 'Neighbourhoods and Social Cohesion: Experiences from Europe', *International Planning Studies* 2003, 2, p. 115-138.
- F. Pinkster, 'Je bent wie je kent? Buurtgebonden sociale contacten, socialisering en sociale mobiliteit in een Haagse achterstandswijk', in: R. van Kempen & S. Musterd (red.), *De stadsbuurt: ontwikkeling en betekenis*, Assen: Van Gorcum 2007, p. 109-120.
- R.D. Putnam, *Bowling alone, the collapse and revival of civic America*, New York: Simon & Schuster 2000.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Terugtrekken is vooruitzien. Maatschappelijke veerkracht in het publieke domein*, Den Haag: RMO 2013.
- Raad voor het openbaar bestuur, *Loslaten in Vertrouwen. Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt én samenleving*, Den Haag: Rob 2012.
- R.J. Sampson, S.W. Raudenbush & F. Earls, 'Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy', *Science* 1997, 5328, p. 918-924.
- R.J. Sampson & S.W. Raudenbush, 'Seeing disorder: Neighborhood stigma and the social construction of "broken windows"', *Social Psychology Quarterly* 2004, 4, p. 319-342.
- M. Schuilenburg, *Orde in veiligheid. Een dynamisch perspectief*, Den Haag: Boom Lemma uitgeverij 2012.
- M. Schuilenburg, 'Buurt Bestuurt: proeftuin van de participatiesamenleving', *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken* 2015, 3, p. 42-45.
- M. Schuilenburg, 'Overheidsparticipatie in burgerprojecten. Over Buurt Bestuurt, Hillesluis en Schrödingers kat', *Justitiële verkenningen* 2016a, 5, p. 11-26.
- M. Schuilenburg, 'Positieve veiligheid en positieve vrijheid. Meningingen van wijkbewoners in Rotterdam-Zuid over Buurt Bestuurt', *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit* 2016b, 3, p. 46-60.
- W.G. Skogan, *Police and Community in Chicago: A Tale of Three Cities*, Oxford/New York: Oxford University Press 2006.
- Sociaal en Cultureel Planbureau, *Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2012.
- Sociaal en Cultureel Planbureau, *Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2014.
- Sociale Index, *Rotterdam Sociaal Gemeten*, Gemeente Rotterdam 2012.
- B. van Stokkom, 'Deliberatie zonder democratie? Ongelijkheid en gezag in interactieve beleidsvorming', *Tijdschrift voor Beleid en Maatschappij* 2003, 3, p. 153-165.
- B. van Stokkom & N. Toenders, *De sociale cohesie voorbij. Actieve burgers in achterstandswijken*, Amsterdam: Pallas Publications 2010.
- B. van Stokkom, T. Eikenaar & M. Becker, *Participatie en vertegenwoordiging. Burgers als trustees*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2012.
- E. Tonkens, *Tussen onderschatten en overvragen. Actief burgerschap en activerende organisaties in de wijk*, Amsterdam: Uitgeverij SUN 2009.
- E. Tonkens & I. Verhoeven, *Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid. Een onderzoek naar bewonersinitiatieven in de Amsterdamse wijkaanpak*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam/Stichting Actief Burgerschap 2011.
- R. Tuffin, J. Morris & A. Poole, *An evaluation of the impact of the National Reassurance Policing Programme* (Home Office Research Study 296), Londen: Home Office Research, Development and Statistics Directorate 2006.
- Veiligheidsindex, *Meting van de veiligheid in Rotterdam*, Gemeente Rotterdam 2012.

Marc Schuilenburg

- R. Verwer & A. Walberg, *Een kwestie van vertrouwen: werking en versterking van collectieve weerbaarheid in achterstandswijken* (diss. Groningen), 2012.
- VROM, *Actieplan Krachtwijken. Van Aandachtswijk naar Krachtwijk*, Den Haag: ministerie van VROM 2007.
- L. Wacquant, *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*, Cambridge: Polity Press 2008.
- WRR, *Buurtinitiatieven en buurtbeleid in Nederland anno 2004. Analyse van een veldonderzoek van 28 casussen*, Amsterdam: Pallas Publications 2005a.
- WRR, *Vertrouwen in de buurt*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2005b.
- WRR, *Vertrouwen in burgers*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2012.